

RECENZII

Constantin Schifirneț

C. Rădulescu-Motru. Viața și faptele sale (volumul I), București, Editura Albatros, 2003, 782 p.

S-a încetățenit în cultura filosofică românească, poate și sub influența convingerilor lui C. Noica, ideea independenței totale a biografiei creatorului de filosofie față de opera scrisă. Cărțile – nu-i așa? – au viața lor, iar biografia și faptele concrete de viață sunt, cum spune Noica, simple „accidente”. Actul de judecare a „faptelor spiritului”, arhitectonica conceptuală a marilor opere de creație filosofică nu cer în sprijin, ca un garant al veracității, „istoria trupului”. Există în această convingere multă dreptate și mult adevăr. Pentru a stabili, de pildă, legăturile logice între enunțurile din *Tractatus Logico-Philosophicus*, nu trebuie să știi că la sfârșitul primului război mondial L. Wittgenstein, artilerist în armata imperială, a fost luat prizonier de către italieni. Sau, cum se exprimă și Walter Biemel, „nu vom nega că în unele cazuri se poate obține, într-adevăr, pornind de la cunoașterea vieții, câte o precizare cu privire la geneza unei opere, dar nu se va ajunge niciodată la o explicație” (Walter Biemel, *Heidegger*, 1996, 5).

Ei bine, în ciuda faptului că nenumărate exemple din istoria cugetării europene pot fi invocate pentru a întări această convingere, unele fapte culturale susțin, într-un mod convingător, contrariul. Există opere filosofice care pot deveni accesibile sau care pot fi explicitate dacă interpretul are o cât mai bună reprezentare asupra vieții autorului lor. Viața și opera sunt, în această perspectivă, într-o reciprocă solidaritate.

Cunoașterea vieții este o cheie de înțelegere a creației, iar creația, o dată înțeleasă, se răsfrânge asupra vieții, luminându-i căile și rosturile adânci, deseori ascunse de ceea ce pare a fi arbitrar sau „accident” în biografie.

Această din urmă convingere, în răspăr cu prima orientare, ce pare a fi, actualmente, dominantă în exegeza gândirii românești, este împărtășită, cel puțin ca supoziție asumată tacit, și de cunoscutul om de cultură, cercetător, editor și profesor universitar Constantin Schifirneț, autorul lucrării *C. Rădulescu-Motru. Viața și faptele sale* (volumul I), o veritabilă premieră în cultura filosofică românească.

Cartea profesorului Constantin Schifirneț readuce așadar, în mod implicit, în prim-planul exegezei filosofice vechea și mereu noua interogație: este relevantă biografia gânditorilor pentru înțelegerea operei lor filosofice? Cine va parcurge cele aproape 800 de pagini ale cărții (de notat că vor urma alte două volume de aproximativ aceleași dimensiuni) nu va avea ezitări în a răspunde afirmativ. Cu o singură condiție însă. Dacă cititorul nu este un adept radical al istoriei filosofice a filosofiei și dacă respinge ideea relevanței, în ordinea comprehensiunii gândirii sistematice, a unui demers exegetic complementar, cel al necesității elaborării unei istorii culturale a filosofiei. Prin urmare, privind lucrurile din perspectiva propusă de către prof. Constantin Schifirneț în lucrarea citată, biografia unui filosof, în cazul de față a lui C. Rădulescu-Motru, poate să dea seamă nu numai de opera lui sistematică, ci și, surprinzător, poate, de o întregă cultură filosofică. Argumente? Încă o dată, ele derivă din exercițiul hermeneutic

pe care ni-l propune autorul cărții citate. Să argumentăm!

Simplu spus, lucrarea C. Rădulescu-Motru. *Viața și faptele sale* (volumul I) este, în ordinea tipologiei lucrărilor de filosofie, o biografie. La prima vedere, avem de-a face cu o cercetare considerată de adepții exclusiviști ai istoriei filosofice a filosofiei ca fiind un exercițiu intelectual onorabil, fără îndoială, dar fără vreun impact hermeneutic major în înțelegerea mesajului unei gândirii ce ar putea fi investigată în absența oricăror date biografice. Or, cartea prof. C. Schifirneț argumentează, prin raportare la aceste prejudecăți adânc înrădăcinate, tocmai contrariul. În trecut fie spus, un adept radical al unei istorii filosofice a filosofiei alege o cale de cercetare oarecum mai confortabilă (nu neapărat comodă) prin comparație cu adeptul unei istorii culturale a filosofiei. El se înscrie într-o paradigmă de studiu (de regulă, cea aflată la modă, cea care conferă maximum de prestigiu științific) sau într-un program de cercetare ce impune canoane unanim acceptate – o anumită stilistică teoretică și ideologică, autori la modă, probleme și metode prizate de comunitatea filosofilor de pretutindeni etc.

Dimpotrivă, cum semnalăm deja, cartea prof. Schifirneț nu are antecedente în cultura noastră filosofică recentă, iar unicitatea ei nu provine doar din faptul că avem de-a face cu prima biografie a lui C. Rădulescu-Motru. Motivele sunt, cum vom vedea, de ordin general filosofic și cultural. Între acestea, cu necesitate trebuie să remarcăm următoarele:

1. Monografia prof. Schifirneț corectează, între altele, prejudecățile pe care autoritatea lui George Călinescu le-a transmis, cel puțin în lumea literară românească, în legătură cu filosofia și personalitatea lui C. Rădulescu-Motru. În ciuda faptului că încă din anul 1932 C. Rădulescu-Motru era perceput în conștiința filosofică a timpului

ca o prezență fondatoare cu o veritabilă și consistentă deschidere enciclopedică, G. Călinescu, în a sa *Istorie...*, îi acordă, în mod inexplicabil, doar câteva rânduri. „Din școala lui (T. Maiorescu, n.n.) au ieșit eminente profesori de filosofie, bine informați și cu grija de a urmări evoluția specialității. Rădulescu-Motru se va aplica cu deosebire la psihologie într-un spirit pozitivist...” (G. Călinescu, *Istoria literaturii române. De la origini până în prezent*, 1941, 862) Atât. Dacă plasăm această apreciere în contextul criticii filosofiei didactice pe care G. Călinescu o acuză de sterilitate creativă și eclecticism – „Admirația excesivă pentru Occident (ascunzând neîncrederea în propriile forțe) paralizăază inițiativa speculativă. În mediile universitare, acest complex de inferioritate se acoperă în haina specialității” (G. Călinescu, 1941) –, atunci portretul lui C. Rădulescu-Motru transmis posterității este definitiv tușat. Într-adevăr! Și astăzi, chiar și în cele mai selecte medii intelectuale de formare filologică, C. Rădulescu-Motru este perceput ca un pozitivist, în nuanța peiorativă a termenului, fapt care ilustrează – a câta oară? – ce forță au prejudecățile. Mai ales cele rostite de autoritățile canonizate într-o cultură.

Iată că, după mai bine de șase decenii, lucrarea prof. C. Schifirneț corectează această imagine nedreaptă datorată lui G. Călinescu, readucând, cu forța argumentelor extrase dintr-o exhaustivă investigație biobibliografică (asupra căreia vom reveni), ceea ce remarca și Mircea Vulcănescu la începutul deceniului patru al veacului trecut: prezența fondatoare a lui Rădulescu-Motru în cultura filosofică românească. Abia acum ne dăm pe deplin seama, după apariția acestui prim volum al prof. C. Schifirneț, că faptele întemeietoare de cultură filosofică românească ori inițiativele paideice și culturale datorate lui C. Rădulescu-Motru sunt, în condițiile acestor vremuri, de-a dreptul eroice. Căci cine

a mai inițiat și întreținut din veniturile proprii (chiar modeste), la noi în cultură, timp de șaisprezece ani, o revistă de importanță și influență culturală a primei publicații de anvergură națională a lui C. Rădulescu-Motru: *Noua Revistă Română?* Apoi, oare câți dintre noi mai știm că lui C. Rădulescu-Motru îi datorăm, încă din 1897, prima revistă cu profil filosofic, *Studii filosofice* (devenită, cu timpul, în 1923, *Revista de filosofie*), și că la inițiativa lui Rădulescu-Motru a luat ființă Societatea de Studii Filosofice (din 1915 transformată în Societatea Română de Filosofie) ori că el a fost cel care a convins (și sub influența propriilor scrieri) elita intelectuală românească să creeze o secție de filosofie în cadrul Academiei Române? Știți ce scria C. Rădulescu-Motru în anul 1912 referitor la acest fapt? Ne spune prof. C. Schifirneț: „Unii învățați români manifestă o animozitate și chiar un dispreț față de filosofie... Cauzele acestei situații sunt curat românești: personalismul, în primul rând: la noi, știința se cultivă pentru ambiția și interesul personal”.

Oare acestea să fie și astăzi motivele pentru care nu avem încă, nici în prezentul punctual în România, țara cu cele mai multe ONG-uri din Europa de Est, o asociație profesională de profil, în condițiile în care ea este dorită de întreaga comunitate filosofică din România? Nu cumva avem nevoie de un nou C. Rădulescu-Motru?

Cartea prof. C. Schifirneț, dedicată biografiei lui Rădulescu-Motru și faptelor sale fondatoare de cultură filosofică românească, ne readuce în memorie cuvintele memorabile ale cunoscutei eleve a lui Karl Jaspers: „A fonda – act ireductibil la simpla apariție în timp – constă în a structura cu ajutorul anumitor forme, în a depăși fărâmițarea primară, pentru a ajunge la principiile unificatoare, acelea care conferă ființă și spirit caracterului cotidian și inform al vieții empirice. Orice fondare este salvatoare,

căci ea actualizează categorii spirituale inedite. A fonda înseamnă totodată a inaugura, a începe și a transforma în dreaptă și justă naștere – cu adevărat legitimă – un simplu debut temporal. Orice fondare presupune deci o trecere de la o stare de fapt la o stare de drept, aducerea la lumină a unui principiu sau a unui fundament, menite organizării unei culturi, a unei gândiri sau a unei civilizații. Cu alte cuvinte, a fonda înseamnă a conferi unei realități empirice, dată *hic et nunc*, rațiunea de a fi... Impunând anumite figuri decisive, gândirile fondatoare ancorează popoare și civilizații în spirit, în durată și în tradiție... A fonda înseamnă să le spui moștenitorilor ce le revine în mod legitim, să dai, prin testament, un sens celor transmise... Gândirile fondatoare smulg popoarele și culturile din acest ciclu biologic al viului în care se aflau scufundate, pentru a le iniția întru Spirit, care, sigur, există cu adevărat” (Jacqueline Russ, *Istoria filosofiei*, vol. I, *Gândirile fondatoare*, 2000, 7-8).

2. Cartea prof. C. Schifirneț dedicată biografiei lui C. Rădulescu-Motru și faptelor sale fondatoare de cultură filosofică românească este, în orizontul tipologic al lucrărilor consacrate investigației biografice a unor mari gânditori români, un model de cercetare științifică obiectivă. Spre deosebire de alte lucrări de acest gen – care urmăresc cu obstinație aplicarea mecanică a unei anumite metode sau strategii de lectură, așezând în pat procustian, selectiv și falsificator bogăția unei vieți consacrate culturii și creației –, lucrarea prof. C. Schifirneț pune în acțiune o hermeneutică discretă și un instrumentar metodologic interdisciplinar în care faptele însele (resursele biobibliografice) se luminează unele pe altele. Faptul, trebuie precizat, nu este inexplicabil. Vasta experiența de cercetare a autorului este vizibilă pretutindeni în lucrare. Dubla formație de filosof și sociolog este valorificată osmotic prin accesarea resurselor interpretative

ale genealogiei, istoriei culturii și istoriei filosofiei, deopotrivă ale istoriei ideilor și filosofiei culturii. Profunda cunoaștere a dinamicii culturii noastre, a curentelor de idei, a școlilor de gândire și a dezbaterilor ce au dominat fenomenul modernității românești i-a creat profesorului C. Schifirneț avantajul de a înțelege biografia lui C. Rădulescu-Motru în chiar contextul faptic și ideatic trăit de către gânditor. Interdisciplinaritatea este așadar pusă aici la lucru, și nu doar invocată ca ideal de cunoaștere către care aspiră orice cercetător umanist. Acest fapt îi permite autorului să conecteze biografia și faptele lui C. Rădulescu-Motru nu numai de mentalitățile epocii, cu dominantele ei culturale și ideologice generatoare de complexe de intersecții (polemici) cu celelalte mari personalități ale vremii (*relațiile cu profesorul Titu Maiorescu, conflictul Gr. Tocilescu – N. Iorga, disputa cu C. Dimitrescu-Iași privind Seminarul Pedagogic Universitar, polemica C. Rădulescu-Motru – A.D. Xenopol pe marginea istoriei partidelor politice românești, sinuozitatea relațiilor dintre Titu Maiorescu și C. Rădulescu-Motru, relațiile dintre I.L. Caragiale și C. Rădulescu-Motru, polemica dintre C. Rădulescu-Motru și Mihail Dragomirescu, polemicile lui C. Rădulescu-Motru cu N. Iorga și A.C. Cuza*), ci și cu intențiile formulate explicit de către gânditor. Această reconstituire istorică de proporții în care, în mod firesc, personalitatea lui C. Rădulescu-Motru este tutelară ne amintește de analizele comprehensive și de sensul „neutralității axiologice” teoretizate de Max Weber, dar și de practicile sociologice „obiectiviste”, în mod special de practicile care încearcă să deceleze faptele cu rol causal de faptele pe care le putem deduce pe cale de consecință. Și aceasta fără pretenția de a pune în lumină legități care guvernează în mod necesar faptele istorice.

Accentul acesta pus pe hermeneutica faptelor înseși și pe relevarea intrinsecă a

semnificațiilor lor survine dintr-o documentare copleșitoare. Practic, autorul a investigat exhaustiv genealogia familiei lui C. Rădulescu-Motru, articolele din presa vremii de pe întreaga durată a vieții gânditorului, documentele aflate la Arhivele Naționale ale României, precum și cele din arhivele de la Craiova și Biblioteca Academiei Române, revistele de cultură ale timpului, documentele de familie, corespondența, opera apărută în timpul vieții, precum și cea postumă, din *Revizuri și adăugiri* ș.a. Miile de trimiteri bibliografice, și ele copleșitoare, indică faptul că ne aflăm, cum spuneam, în fața unui model de cercetare ce extrage interpretarea din mesajul explicit și implicit al documentelor. Astfel, biografia acestei mari personalități, de care se leagă forjarea culturii filosofice românești, nu este numai „explicată”, ci și „înțeleasă”. Cum spuneam, o investigație realizată cu discreția cercetătorului (din păcate, atât de greu de întâlnit în peisajul cultural românesc) ce nu-și propune să vorbească despre sine și despre metodele sau performanțele cercetării sale, ci, firesc, despre multiplele ipostaze biografice ale personalității alese pentru analiză.

Ordinea de semnificație a faptelor expuse în lucrarea prof. C. Schifirneț îmbină atât criteriul cronologic – acest prim volum începe cu genealogia familiei lui C. Rădulescu-Motru și se încheie cu anii primului război mondial –, cât și cel tematic, impus de variatele ipostaze pe care gânditorul român le-a întruchipat: de la ocupațiile pasagere la activitatea de profesor universitar, de la activitatea de om angajat în politică la cea de întemeietor de reviste și instituții de cultură.

3. Biografia *C. Rădulescu-Motru. Viața și faptele sale* poate fi privită și din unghiul unei încercări de istorie culturală a filosofiei românești, o istorie dominată de figura tutelară a celui care a fost numit, cu îndreptățire, „patriarhul” filosofiei noastre. Căci,

argumentează prof. C. Schifirneț, C. Rădulescu-Motru, chiar în opoziție cu magistrul său, Titu Maiorescu, care considera că celula românească nu rezistă la exercițiul abstract al rigorii filosofice, a investit filosofia cu un rol prometeic. C. Rădulescu-Motru este creator de reviste și instituții filosofice în cultura noastră pentru că era convins de faptul că filosofia nu este numai o strădanie intelectuală ce-și propune, în exclusivitate, atingerea unor obiective proprii. Complementar, filosofia are o componentă paideică (de modelare intelectuală și sufletească a oamenilor reflexivi, dornici de cunoaștere); apoi, filosofia poate fi transformată într-un instrument de modernizare a culturii la fel de îndreptățit ca literatura, istoria și știința; în sfârșit, filosofia este o cale de cunoaștere a realităților lumii noastre autohtone, dar și un mijloc de expresie a profunzimilor sufletului românesc. Pe scurt, C. Rădulescu-Motru, prin faptele sale întemeietoare, impune, între altele, și ideea că filosofia este conștiința de sine a unei culturi.

Concluzia poate fi trasă cu ușurință. Cine își propune să mediteze sau să refacă itinerarul biografic al lui C. Rădulescu-Motru va face cu necesitate, așa cum a făcut și prof. C. Schifirneț, și o istorie a filosofiei românești în dimensiunea sa culturală. Însă, fapt cu totul remarcabil, în lucrarea prof. C. Schifirneț avem în față o primă istorie didactică (universitară) a filosofiei românești (este adevărat, parțială – *volumul I* al lucrării se oprește în anii primului război mondial), confirmând, pe baze documentare, distincția semnalată de M. Vulcănescu (1930) între filosofia social-politică, filosofia didactică și filosofia propriu-zisă, precum și ierarhia dintre aceste modalități de gândire – „Principala formă de filosofare ne apare a fi filosofia politică, că totuși forma caracteristică ne apare a fi filosofarea didactică, împrejurările sociale restrângând încă – pentru câtă vreme oare? –

domeniul filosofării pure, fără altă îndeletnicire” (Mircea Vulcănescu, *Pentru o nouă spiritualitate filosofică. Dimensiunea românească a existenței*, 1, 196).

Prin urmare, monografia prof. C. Schifirneț impune ideea că la fenomenul modernizării culturii noastre a contribuit în mod semnificativ și filosofia, prin prezența și opera lui C. Rădulescu-Motru, o teză care arată cât de sterile și lipsite de fundament teoretic și istoric sunt discuțiile actuale privind existența sau inexistența filosofiei românești. O falsă dilemă, se înțelege, în raport de starea *de facto* a gândirii românești, dar cu relevanță pentru ceea ce înseamnă discursul ideologic asupra culturii. Și, apropo de acest discurs ideologic – în care cultura nu este judecată în propriii ei termeni, ci în categorii ideologice dominate de retorica persuasiunii și a hegemoniei intelectuale –, mai de curând, C. Rădulescu-Motru este considerat un autohtonist, etnocentrist și un naționalist fără deschiderile universaliste pe care le au criticii lui. Stigmatul negativității este iarăși scos din culisele manipulării ideologice. De această dată, C. Rădulescu-Motru nu mai este un mistic și iraționalist cu „nuanțe totuși de raționalism”, exponent retrograd al culturii și democrației burgheze, un tradiționalist și paseist, un conservator opac la nou și la suferințe poporului... etc. (Savin Bratu, *Lupta de idei în critica noastră literară (1990-1916)*, *Viața Românească*, 6-7, 1963, 202-205, și Zigu Ornea, „Cultură” și „civilizație” în filosofia burgheză din România, *Revista de filosofie*, XII, 11, 1965, 1477-1490).

Am semnalat și aceste virtuți „profilactice”, ca să spunem așa, ale biografiei lui C. Rădulescu-Motru semnate de către prof. C. Schifirneț, pentru a sublinia încă o dată valoarea cunoașterii vieții unui autor în înțelegerea operei lui de creație. Rădulescu-Motru, așa cum rezultă din lucrarea citată, și-a trăit filosofic viața, iar creația

sa filosofică s-a dorit a fi în acord cu viața. Faptele de cultură există numai în măsura în care sunt actualizate și trăite în conștiința noastră. Iată, sintetizând, unul dintre mesajele memorabile ale gândirii lui Rădulescu-Motru și ale faptelor sale fondatoare de cultură filosofică românească. Am putea spune, urmând spiritul argumentației prof. C. Schifirneț, că Rădulescu-Motru – asemenea lui Socrate, care, după cum ne spune Cicero, a coborât filosofia din ceruri pe pământ și a adus-o în casele oamenilor – a fost cel ce a scos filosofia din sfera tradiției gândirii didactice de sorginte maioreșciană, ce impunea cutuma imparțialității și obiectivității, și a adus-o în casele românilor.

Prin activitatea lui C. Rădulescu-Motru, filosofia dobândește în România așadar nu numai „drept de cetate” alături de celelalte domenii de exercițiu creativ și intelectual, ci devine chiar un bun public, un bun la care poate avea acces oricine se simte chemat la meditație, la reflecție liberă și critică.

Este necesară cunoașterea biografiei lui C. Rădulescu-Motru pentru a-i înțelege opera? Înainte de a încerca un răspuns, citiți lucrarea prof. C. Schifirneț *C. Rădulescu-Motru. Viața și faptele sale*, volumul I!

Constantin Aslam

Traian Rotariu

Demografie și sociologia populației, Iași, Editura Polirom, 2003, 158 p.

O carte de excepție merită cel puțin câteva remarce introductive despre autorul ei. Profesorul Traian Rotariu este unul dintre principalii arhitecți ai demografiei românești din perioada contemporană. Numele său, apărut pe firmamentul multor publicații prestigioase din țară și din străinătate, a fost legat cu deosebire în sfera demografiei noastre din ultimii ani de un titanice efort recuperator.

Este coordonatorul seriei de publicații *Studia Censualia Transsilvanica* din cadrul căreia cele șapte volume cu date ale recensământurilor realizate pe teritoriul Transilvaniei între anii 1850 și 1941 ilustrează pe deplin modelul științific și școala de știință a profesorului. Cei mai tineri, care au avut privilegiul de a-l cunoaște mai îndeaproape pe Traian Rotariu, recunosc în structura cercetătorului magnanimitatea sa, nu o anexă oarecare a personalității științifice, ci latura esențială ce creează haloul necesar formării cercetătorilor mai tineri.

Demografie și sociologia populației. Fenomene demografice nu este un volum de scrieri demografice. Creșterea acestei cărți a avut traseul solidelor întreprinderi științifice. De la vechile preocupări ale autorului, unele foarte dense, referitoare la migrație, de exemplu, ce își vor găsi locul într-o nouă lucrare, s-au constituit două strategii tehnice de construcție a acestei cărți. Prima vizează apariția unei lucrări de demografie care să trateze sistematic fenomenele demografice și sub latura lor formală, dar și sociologică. A doua strategie, mai puțin declarată, dar vizibilă este de a scrie cartea prin subsumarea procesului expunerii ideilor raționamentului propriu pe deplin controlat și rafinat. Prin ultima strategie, cititorul dobândește impresia, atât de utilă în implementarea ideilor, de participare la integralitatea proceselor de creație ale autorului.

Intimitatea larg manifestă cu lectorul permite acestei cărți de demografie, o știință despre care știm că este înalt matematizată, să treacă pragul unei lucrări de specialitate și să devină, dincolo de intențiile autorului – ce o situează undeva între manual și tratat –, o operă.

Demografie și sociologia populației este mai mult decât o reușită a demografiei și sociologiei. Cartea, ca orice operă științifică ce e construită pe fapte relevante printr-o documentare de înalt nivel, pleacă de la o